

Az egyes tematikus egységek igen változatos ismerethordozókat tartalmaznak: képeket, melyek vagy a régészeti leletek művészi fotói vagy az őskor életmódtörténetének egy-egy karakterisztikusan rekonstruált szituációját ábrázolják (például egy bronzkori kőbányát vagy egy bronzöntőmester életének egy napját), tematikusan szerkesztett térképeket, és a legkülönbözőbb készségeket fejlesztő, rendkívül ötletgazdag, játékos feladatokat. Különösen fontos, hogy e feladatok nemcsak az egyszerű és összetett gondolkodási műveletek készségének kialakítását szolgálják, hanem az önálló ismeretszerzés, a tanulói aktivitás, kreativitás kibontakozását is. Ehhez csatlakozik az – a tantárgyban mind ez idáig sajnos ritkán előforduló – képzési cél, mely a gondolkodási készségfejlesztés mellett ugyanilyen igényesen törekszik a manuális készség fejlesztésére is. Ez utóbbinak jellemző példája, amikor a szerző különböző műveletek elvégzésére alkalmas köveket, csontokat, bronz-, réztárgyakat gyűjtet a diákokkal vagy agyagozásra buzdítja őket.

Az egyes témák anyagának feltárását nem fiktív környezetben, hanem a reális térben és időben elhelyezve kapják meg a tanulók, s a könyvnek talán legnagyobb értéke – mint a szerző fenti sorai is utaltak rá –, hogy a történeti tér- és időbeliség igen nehezen kialakítható készségét zseniális egyszerűséggel kezdi formálni a gyermekekben. Az időbeliség kvalitatív, kvantitatív kezelése helyett az időbecslést helyezi a középpontba az időegységeket arányosan érzékeltető időlétrák játékos alkalmazásával. Ugyanúgy a történeti térbeliség valós értékmérőnkön, a távolságbecslésen, a térkép távolságainak mérésén keresztül kezd tudatosulni a kisiskolásokban.

A valós történelemszemlélet megalapozását biztosítja azzal is, hogy minden témát a praktikum oldaláról közelít meg a tanulókkal; a kereskedelem kialakulását például a „főlősleg, csere, tárolás” útvonalát végigjárva teszi szinte kézzelfoghatóvá. Azzal pedig, hogy a múltat és jelent egymással szerves kapcsolatban látatja, legyen szó közlekedés-, lakóhely, vagy családtörténeti témáról, a történettudomány alapigazságába, a „historia est magistra vitae” elvébe állítja a legkisebbek múltismeretének kezdő lépéseit.

Ennél többet nem is tehet!

Bessenyei István: Körülöttünk a történelem. Calibra Kiadó, Bp., 1993. Kapható a Mentor Könyvesboltban

SÁVOLY MÁRIA

Merítsünk a tiszta forrásból!

Nemzeti létünk sorsfordító megújulásának folyamatában természetes az az igény, hogy múltunk évezredek értékeinek négy és fél évtizeden át titokban, leplezetten való továbbadása után az új nemzedékek végre újra az oktatás folyamatában ismerjék meg azokat. Ehhez a pedagógusok új tankönyveket és a közoktatásban felhasználható új tudományos műveket követelnek. Amikor ezt teszik, a korábbi évtizedekhez hasonlóan nem figyelnek fel arra, hogy az elmúlt nemzetidegen rendszer idején sem csupán elvetendő publikációk jelentek meg. Más fontos sorozatok mellett a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából Tolnai Gábor szerkesztésében sorra jelentek meg a történeti, művelődési, irodalmi, és nyelvi ismeretek rendkívüli tárházaként a Régi Magyar Próza Emlékek egyes kötetei.

Ennek keretében az ifjabb irodalomtörténész-irodalomkritikus nemzedék egyik legtehetségesebb, legszorgalmasabb képviselője, az 1949-ben született *Jankovics József* arra vállalkozott, hogy évtizedes alapkutatások után az 1657-1716 közti rendkívül mozgalmas évtizedek egyik legaktívabb erdélyi formálójának, a később grófi méltóságra emelt beth-

leni *Bethlen Miklósnak*, a neves önéletrírónak mindaddig nagyrészt publikálatlan 700 levelét alapos bevezetővel és jegyzetekkel ellátva két kötetben sajtó alá rendezze és közre adja. Ez az irodalomtörténeti vállalkozás, amelyet a történeti, irodalomtörténeti és nyelvészeti kutatást művelők azonnal örömmel fogadtak és munkájuk szempontjából értékelve, felhasználták, mindmáig jelentősebb visszhang nélkül maradt szélesebb értelmiségi és így pedagógus körökben. A magyar közoktatás megújítására való törekvés folyamatában bizonyára még ma sem késő, ha felhívjuk e rendkívül figyelemreméltó forráskiadványra a figyelmet.

Bethlen Miklós 700 levele az Országos Levéltár 18 állagában és 5 másik levéltárban lappangott, míg Jankovics József elő nem találta ezeket. Ehhez azonban az Országos Levéltár 47 állagában és 18 más hazai és külföldi levéltár szöbakerülhető gyűjteményében kellett búvárkodnia. Az ifjú irodalomtörténész nemcsak az önéletríró előkerült leveleit publikálja, hanem az anyaggyűjtés során előkerült számos más forrást is közread a jegyzetapparátusban. Mindez elsődlegesen azért jelentős a magyar történet- és irodalomtörténetírás és -oktatás számára, mert a korábban jól ismert *Önéletrírás* állításai ellenőrizhetetlenné váltak, és a levelek számos elfeledett momentumra irányítják rá a figyelmet.

Az ezúttal első ízben egybegyűjtött és hozzáférhetővé tett kordokumentumok segítik, hogy az új adatok, eddig ismeretlen vonatkozások segítségével jobban megértsük a magyar és különösen az erdélyi köztörténet tendenciáját, alternatíváit, folyamatát és eseményeit, az ezeket formálók indítékait, szándékait, lehetőségeit és korlátait. Ugyanakkor azt is lehetővé teszik, hogy teljesen feltárt legyen a levélíró gazdag élete, eszmei, gondolkodói, politikusi, írói és nyelvi fejlődése. Végül még a kutatótársat is rádöbbenetik ezek arra az oly kevésbé figyelembe vett tényre, hogy a magyar és ezen belül az erdélyi politika formálói európai keretekben gondolkodva, rendkívül széles nemzetközi kapcsolatrendszert kiépítve, minden külső rezdülésre reagálva, mindenkor elsődlegesen arra törekedtek, amit Bethlen Miklós 1678. május 14-én *Teleki Mihálynak* írt szavai kifejeznek: „én is szeretném becsületesen szolgálni Istenemnek, Vallásomnak s Nemzetemnek”. Mégpedig az éppen immár négyfelé szakított országban tapasztaltak alapján történt kifakadás alapján, a levélíró 1678. január 11-én *Rhédey Ferenchez* írt szavaival: „látja a szíveket, veséket vizsgáló Isten az én rettenetes búsulásomat (...) a haza utolsó veszedelmén”.

Ez az országban, népben, nemzetben való gondolkodás tükröződik Bethlen Miklós leveleiben egész élete során. Felelősségteljes gondolkodásából fakad állandó készsége, hogy hazája szolgálatára legyen, 1661-64 közt erre készülve tett tanulmányutat Bécsben, Nürnbergben, Heidelbergben, Utrechtben, Leydenben, Londonban és Párizsban, és útját számos fontos, tartós személyi kapcsolat létesítésére használta fel. Ez alapján keletre újra útra még 1664-ben Erdélyből, ezúttal a Dunántúlra, hogy *Zrínyi Miklóshoz* is eljuttasson fontos információkat. Még életében közzétételre került az az 1675. január 4-én kelt, a száműzött protestáns prédikátorokhoz intézett levele, amelyben beszámolt, hogy „Zrínyi Miklós (...) bármely legtitkosabb és legnagyobb fontosságú tárgyakra velem érintkezett, mindaddig, mígnem egyszer vadászat közben, melyen magam is jelen voltam, egy dühös vadkan fogai által leterítették és az én s néhány mások kezei közt, kik későn azután érkezünk oda, lelkét kiadta”. Most olvashatjuk, hogy már 1664. december 10-én Csáktornyán keltezett levelében utalt erre a tényre *Petrőczy Istvánnak* és felemlítette korábbi ezirányú részletes levélbeszámolóját, amely sajnos még mindig nem bukkant fel. 1666-67-ből vagy két tucat levél ad számos új adalékot a felvidéki hosszabb utazásokat tevő erdélyi főúrnak összekötőként és informátorként a Habsburg-ellenes szervezkedésről nyert ismereteiről. Nemcsak szülőföldje, hanem az európai protestáns hatalmak, sőt a Fényes Porta is az ő közléséből jelzi, hogy 1670-es, egyes arisztokratákhoz intézett leveleiben fellépett a brandenburgi választófejedelem érdekében, hogy azt válasszák következő császárrá, mivel „Erdély patrónusa”.

Akkor már Udvarhely szék főispánja, az erdélyi országgyűlés meghívottja és főleg az erdélyi diplomácia egyik vezető formálója volt. Diákokat és kereskedőket, továbbá alkalmi utazókat felhasználva, egész Európát átszövő hálózatot épített ki az információk áramlására. A döntéshozók befolyásolásának módjára pedig 1672. március 14-én *Teleki Mihályhoz* intézett szavai adnak felvilágosítást: „A százsz püspökkel irattunk a lutheranus királyok, fejedelmek udvari papjainak, a mi püspökönkkel pedig a kalvinista király és fe-

jedelmek udvari praedicatorainak és az akadémiáknak, püspököknek, oly formán, hogy az urukat sürgessék a császár előtt való közbenjárásra." A vallásközlések során 1676-77-ben elszenvedett rövid fogságot követően fogalmazta meg először a továbbra is független erdélyi külpolitikát meghatározó tényt. 1677. szeptember 28-án így írt Teleki Mihálynak: „Úgy látom, eb a török, kutya a német, és ezek ketten megemésztenek bennünket.” Majd folytatva: „Ami a magyar ügyeket illeti, tőlünk nem függ sem a béke, sem a háború, hanem minden a török hatalmában áll.” Ez alapján kezdetben *Thököly Imre* mellé csatlakozva, a török oldalán való hadrakelést szorgalmazta, óva a bűjdosók magányos hadrakelésétől.

1683-tól azonban fordulat állt be, a Bécs alatti oszmán vereség hatására már azt kereste, szövetséges után nézve, „mint látok benne kevesebb gonoszt.” Miután 1689-től a fejedelmi tanács tagja lett, immár minden korábnál jobban befolyásolni tudta, ahogyan Teleki Mihálynak 1690. január 3-án írta, „hogy az új esztendő (...) Szegény Hazánkban békecségessebb legyen az elmúltnál”. Ennek érdekében Bécsben tárgyalt a Diploma Leopoldinum megszületése érdekében, ugyanakkor mindent megtett a Habsburg-hadak erdélyi állomásoztatásából fakadó teherterhelések csökkentése érdekében, hogy Széki Mártonhoz intézett 1690. november 2-i szavaival „jobban viselhessünk gondot a szegénységre, és hogy Nalánczi Istvánnak írt 1690. december 3-i szavai szerint „az ezredek (...) az országot ne rontsák”. Miután 1690-ben Háromszék vármegye főispánja, 1690-ben Erdély kancellárja lett, lehetőségei megnövekedtek. Erdély érdekeit mindenestre úgy védte, hogy a bécsi udvarral nem került összeütközésbe, így 1696-ban grófi méltóságra emelte urakodója.

Elsődlegesen azonban népe szószólója volt. Ezt tanúsítja Esterházy Pál nádorhoz intézett 1697 februári levele is, amelyben közölte: „Micsoda nagy nyomorúságban legyen a szegény Máramaros vármegye, holott olyan nagy portio vetetett most reá, melyhez hasonló csak egyszer sem volt rajtuk.” Ezért így folytatta: „Én is alázatosan törekedem Hercegséged előtt fejedelmi jóság és bölcsessége szerint találgon valami vigasztalást és könnyítést szegényeknek,” hogy „ne romoljanak el teljességgel és ne jussanak utolsó reményvesztésre”. A hegyaljai felkelés élményének hatására mindenestre szükségesnek vélte hangsúlyozni a Guberniumhoz intézett 1698. július 9-i levele tanúsága szerint: „én is a Haza törvényes rendes folyását megháborítani mint jó Haza Fia nem akarom”.

Az adott történelmi körülmények közt újlag Erdély történelmileg kialakult különállása mellett foglalt állást, elfogadva a Bécsi udvar ezirányú döntését, ahogyan *Bánffy Györgyhöz* írt 1700. november 1-jei levele is tanúsítja. Egyaránt aggódott azonban a bécsi beolvastási kísérletek miatt, ragaszkodva a történelmileg kialakult helyzetéhez, ahogyan 1702. november 3-i l. Lipóthoz intézett beadványában megfogalmazta; és a kuruc Habsburg-ellenes fegyveres harc következményeitől tartva, ahogyan 1703. augusztus 12-én többekhez írt levelében megfogalmazta. Erdély sorsa miatti aggodalma eredményezte, hogy tervezetet készített, amelyeket el akart juttatni a spanyol örökösödési és az északi náburuban lefoglalt protestáns hatalmakhoz, és amely elfogását, halálra ítéletét, élte végéig való fogságát eredményezte. Indítékát l. Lipóthoz intézett 1704. június 19-i beadványában nyíltan megfogalmazta: „Mert hogyne kellett volna nyugtalanodnunk hazánk épsége miatt, hogy a gallok elleni új háború súlyos terhének elkerülése végett a nyugalmat közvetítők minden áron siettetik, és ezek Gallia torkában fekvő saját hazájuk érdekében a békét természetesen Erdély java elé fogják helyezni, méginkább aggasztott, hogy nemcsak Kálnoky gróf alkancellár úr, hanem maga a legkiválóbb Kolonics bíboros úr is március elején a Guberniumhoz írt levelében a közeli béke biztos reményéről szólt, Rákóczi pedig a Guberniumhoz ugyanazon hó végén küldött levelében már mint a sajátjáról írt.”

Jankovics József jóvoltából immár 1987 óta egy nagyformátumu erdélyi magyar államférfi életének és működésének minden részletét, politikusi nézetrendszerének alakulását, tetteinek hátterét is megismerheti az érdeklődő. Nyomon követheti személyes tragédiáját, hogy az idők megváltozását nem érzékelve, el kellett buknia, mégpedig éppen annak az udvarnak az akaratából, amelynek szolgálatát vállalta. Ugyanis az erdélyi országgyűléshez intézett 1704. június 28-i, elfogása utáni levele tanúsága szerint ehhez még más mozgatórugók is csatlakoztak: „Amiolta lsten ezt a Hazát az ő Felsége birodalmában

adta, tudván én ezt, hogy ez az Isten rendelése, az Isten dűcsősége után, az Ő félelmében ezt a hármat örökké összeköttem: 1. A királyhoz való hívséget. 2. A Hazámhoz való igaz szeretetet. 3. És az én keresztény Reformata Vallásomhoz való buzgóságot." Ez olyan értékrend, amelyre valóban épülhetett egy, a múlt homályából máig sugárzó, példaértékű életpálya. Olyan életpálya, amelynek bizonyára a mai megújuló történelemoktatásban az eddiginél nagyobb helye lenne.

Jankovics József (kiad.): Bethlen Miklós levelei (1657-1716), Régi Magyar Próza Emlékek, 6/1. és 6/2. kötet, Akadémia Kiadó, Budapest, 1987, 1491 p.

ZACHAR JÓZSEF

Visszatekintés

Gyermekjátékok, gyermektáncok a magyarországi nemzetiségek körében végzett nevelőmunkában

A Magyarországon élő nemzetiségek népi kultúrája sok szállal kapcsolódik a magyarhoz, a kölcsönhatások a több évszázados történelmi együttélés következtében természetesen. E mellett – a 80-as évek közepéig hivatalosan számontartott – délszláv (horvát, szerb, szlovén), német, román, szlovák – nemzetiségeknek különálló, jellegzetes nemzeti-népi hagyományaik vannak. A hazai nemzetiségek eredetét, etnikai hovatartozandóságát nem csupán a nyelvi jegyek adják meg, hanem hozzá szorosan kapcsolódva a jellegzetes nemzetiségi hagyományok és etnográfiai vonások is. A nemzetiségek népi kultúrájukat általában tovább és archaikusabban őrzik meg (sajátos életkörülményeiknél fogva: hiszen javarészt szórványokban, nehezen megközelíthető, távoli kis településeken élnek mint a környezetükben élő magyarok).

Nemzetiségeink néprajzi anyaga rendkívül gazdag és részben még ma is eleven. Ennek az élő népművészetnek továbbéltetése különböző közművelődési formákban lehetőség. A mindennapi hagyományok továbbélésének egyik legszebb és igen természetes formája a hagyományőrző népi együttesi keret, itt lehetőség nyílik a gyermekek számára a népművészet élményszerű, közvetlen elsajátítására. Azonban több az olyan település, ahol nincsenek megfelelő adottságok népi együttes alakításához. Jelenlegi feladatunk az ilyen környezetben végzett intézményes nevelőmunka áttekintése.

A gyermek életében a játék az élet gazdagságát, tartalmát jelenti, csakúgy mint a felnőtt életében a munka és az ünnepek váltakozása. A játék a gyermek életszükséglete, bizonyos koráig szinte egész világát betölti és ezért sajátos módon alakítja magához a felnőttek világát. A gyermekek élénk figyelemmel kísérik a felnőttek táncait, szokásait, s amelyik megtetszik nekik, azt utánózzák; táncos játékot csinálnak belőle. A néphagyomány gyermekjátékai annak idején felkészítették a kicsiket felnőtt koruk kötelességeire. Nemcsak a munkára, de a családi, társadalmi közösségi életre is, öröm és bánat művészi átélésére. Lakodalmat, táncmulatságot rendeztek és ezeket játszották el. Észrevétlenül sajátították el a felnőttek formavilágát, szokásrendjét.

A hagyományos népi játékok, illetve mondókák bármely nép gyermekei számára kiemelkedő jelentőségűek. Értékükre egyre határozottabbn mutat rá a néprajztudomány. Többségükben sajátosan komplex jelenségként tarthatók számon, mert bennük a szöveg, a ritmus, a dallam, a mozdulat és a cselekmény együttesen jelenik meg a gyermek szintjén. Velük több művészeti ág alapjait sajátítja el a gyermek korának megfelelő mó-